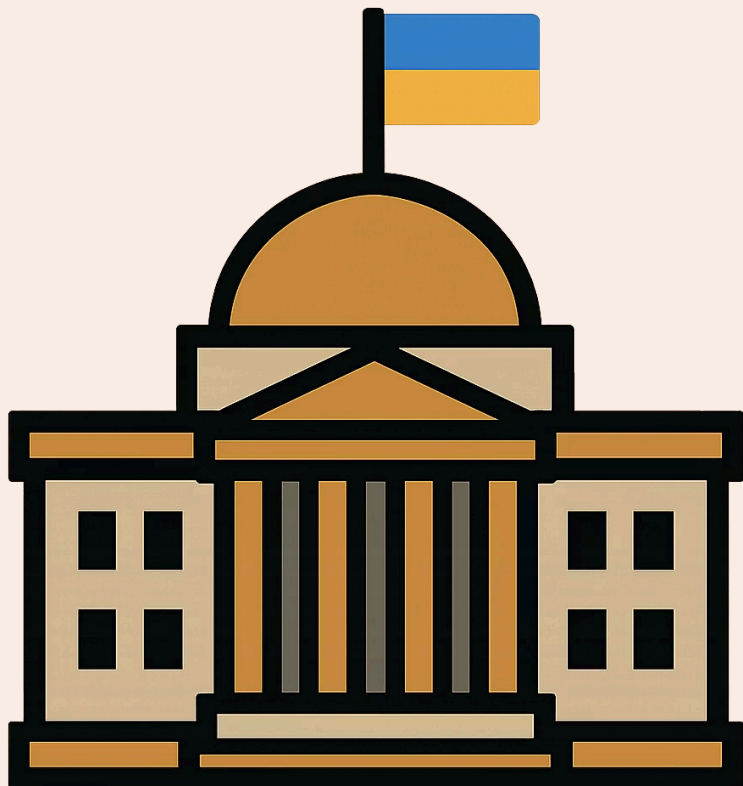

Демократичний цивільний КОНТРОЛЬ

Демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони.

Правові заходи

Забезпечення верховенства права та законності

Організаційні заходи

Підзвітність і прозорість органів безпеки

Інформаційні заходи

Відкритість діяльності для суспільства

Кадрові заходи

Зміцнення національної безпеки України

Сектор безпеки і оборони

Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, **державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями**, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

- ① **Сили безпеки** – *правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.*

Засади демократичного цивільного контролю

Система цивільного контролю складається з трьох рівнів, що охоплюють усі гілки влади та громадянське суспільство.

Цивільний контроль здійснюється за принципами **верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності**. Прозорість передбачає повне розкриття фінансової інформації щодо функціонування сектору безпеки та оборони з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів з урахуванням вимог Закону України "Про державну таємницю".

Предмет цивільного контролю

1	Конституційність діяльності Дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина.
2	Стратегії та програми Зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони.
3	Правопорядок і готовність Стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою та готовність до виконання завдань.
4	Ефективність ресурсів Ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони.

Контроль, що здійснюється Президентом України

Правова основа

Відповідно до ст. 106 та 107 Конституції України Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як *безпосередньо*, так і через очолювану ним *Раду національної безпеки і оборони України, Військового омбудсмана*, а також створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Інструменти президентського контролю

→ Рада національної безпеки і оборони України

Інформує громадськість про свою діяльність через офіційний веб-сайт та медіа.

→ Військовий омбудсман

Засади здійснення контролю через Військового омбудсмана визначаються Законом України "Про Військового омбудсмана".

→ Консультативні органи

Допоміжні органи і служби, що створюються Президентом у разі необхідності.

Військовий омбудсман

Військовий омбудсман є посадовою особою, через яку Президент України відповідно до статті 106 Конституції України та статей 4 і 5 Закону України "Про національну безпеку України" здійснює демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління прав військовослужбовців, резервістів, членів добровольчих формувань, а також **особового складу правоохоронних органів, залучених до безпосередньої участі в бойових діях** (Об'єднана штурмова бригада Нацполіції «Лють», Спецпідрозділ «ДОЗОР», ЦСО «А» («Альфа»), Національна гвардія).

📄 **Стаття 20 ЗУ «Про Службу безпеки України»**

Стаття 20. Військовослужбовці Служби безпеки України (ЗУ "Про Службу безпеки України")

Умови і порядок виконання своїх обов'язків співробітниками-військовослужбовцями Служби безпеки України визначаються укладеним договором (контрактом). На них, а також на військовослужбовців строкової служби поширюється порядок проходження військової служби у Збройних Силах України, визначений законодавством. Військовослужбовці Служби безпеки України приймають Військову присягу на вірність народу України.

Військовослужбовці Служби безпеки України мають право на носіння військової форми одягу із знаками розрізнення, зразки яких затверджуються відповідно до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу". Військовослужбовцям Служби безпеки України видається службове посвідчення, зразок якого затверджується Головою Служби безпеки України.

Основні завдання Військового омбудсмана:

01

Здійснення контролю

Демократичний цивільний контроль щодо забезпечення дотримання прав осіб, на яких поширюється дія Закону.

03

Напрацювання пропозицій

Розробка шляхів мінімізації та усунення виявлених причин і умов, що призводять до порушення прав.

02

Виявлення порушень

Виявлення порушень прав осіб, причин та умов, що призводять до таких порушень.

04

Висновки і рекомендації

Складання та направлення висновків і рекомендацій органам військового управління та іншим державним органам.

Права Військового омбудсмана

Військовий омбудсман відповідно до покладених на нього завдань і в межах своєї компетенції має широке коло прав для ефективного виконання своїх функцій.

Розгляд скарг

Розглядати скарги і проводити перевірки стосовно ймовірного порушення прав осіб.

Доступ до інформації

Запитувати та отримувати від державних органів інформацію, у тому числі з обмеженим доступом.

Опитування осіб

Опитувати та отримувати письмові пояснення від осіб, які володіють необхідною інформацією.

Відвідування об'єктів

Безперешкодно відвідувати об'єкти органів військового управління, у тому числі в районах ведення воєнних дій.

Міжнародне співробітництво

Брати участь у міжнародному співробітництві відповідно до міжнародних договорів України.

Нормотворчі пропозиції

Готувати та подавати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Адміністративні протоколи

У визначених законом випадках складати протоколи про адміністративні правопорушення.

 Порядок подання та розгляду скарг регулюється ст.12 та ст. 13 ЗУ "Про військового омбудсмана". Підстави для проведення, строки перевірок та їх результати визначені в статтях 14-17 ЗУ "Про військового омбудсмана".

Контроль, що здійснюється Верховною Радою України

Верховна Рада України відповідно до [статті 85](#) Конституції України здійснює парламентський контроль та приймає закони України, які визначають і регулюють діяльність органів сектору безпеки і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання.

Комітети Верховної Ради

Верховна Рада України відповідно до [статті 89](#) Конституції України створює комітети, до повноважень яких належить забезпечення контролю за діяльністю органів сектору безпеки і оборони.

Щорічна звітність

До Верховної Ради України подаються щорічні письмові звіти про діяльність складових сектору безпеки і оборони від:

- Кабінету Міністрів України
- Служби безпеки України
- Управління державної охорони України

Дієвими й ефективними механізмами реалізації контрольних функцій Верховної Ради України за системою органів сектору безпеки і оборони є:

- систематичні звіти Кабінету Міністрів України і Міністра оборони України з питань функціонування Збройних Сил України та стану оборонної промисловості;
- заслуховування доповідей Президента як Верховного головнокомандувача;
- регулярне проведення парламентських слухань з проблем військового будівництва;- парламентські перевірки на місцях з оборонних питань через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- депутатські запити до уповноважених суб'єктів сектору безпеки і оборони щодо різних аспектів функціонування означеного сектору;
- ініціювання Верховною Радою України проведення експертиз з оборонних проблем

Комітет з питань правоохоронної діяльності

Предмет відання Комітету з питань правоохоронної діяльності охоплює широке коло питань у сфері правоохоронної системи України.

Законодавство

- Кримінальне законодавство
- Кримінальне процесуальне законодавство
- Законодавство про адміністративні правопорушення

Правоохоронні органи

- Органи прокуратури, поліції
- Національна гвардія, прикордонна служба
- Державне бюро розслідувань

Протидія злочинності

- Протидія організованій злочинності
- Протидія кіберзлочинності
- Протидія нелегальній міграції

Безпека та захист

- Охорона громадської безпеки і порядку
- Державний захист учасників судочинства
- Соціальний захист працівників правоохоронних органів

- Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини**, повноваження якого визначаються законом.

Зміни до ЗУ «Про Службу безпеки України»

Законом України про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих питань діяльності Служби безпеки України та підвищення її ефективності у зв'язку з участю у відсічі і стримуванні збройної агресії проти України внесено зміни до Закону України «Про Службу безпеки України» від 16 липня 2025 року № 4542-ІХ.

Стаття 2. Чисельність СБУ

- ① Затвердити загальну чисельність Служби безпеки України у кількості 37 000 осіб, з яких чисельність підрозділу Служби безпеки України, що здійснює оперативно-бойову діяльність та спеціальні заходи (Центр спеціальних операцій «А»), становить 10 000 осіб, в особливий період (крім періоду дії воєнного стану) – у кількості 41 000 осіб, з яких чисельність підрозділу Служби безпеки України, що здійснює оперативно-бойову діяльність та спеціальні заходи (Центр спеціальних операцій «А»), становить 10 000 осіб, а на період дії воєнного стану – у кількості згідно з Мобілізаційним планом України на особливий період. При цьому чисельність підрозділу Служби безпеки України, що здійснює оперативно-бойову діяльність та спеціальні заходи (Центр спеціальних операцій «А»), у період дії воєнного стану становить не менше 10 000 осіб.

Контроль, що здійснюється Кабінетом Міністрів України

Кабінет Міністрів України забезпечує цивільний контроль за діяльністю Збройних Сил України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України та інших органів виконавчої влади, які входять до сектору безпеки і оборони України.

Центральні органи виконавчої влади зобов'язані:

1 Забезпечувати цивільний контроль

Забезпечують цивільний контроль у межах своїх повноважень.

2 Створювати умови для контролю

Створюють необхідні умови для здійснення іншими суб'єктами цивільного контролю передбачених законами повноважень.

3 Забезпечувати інформування

Забезпечують об'єктивне і своєчасне інформування Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, РНБО про стан справ у підпорядкованих органах.

4 Інформувати громадськість

Інформують із цих питань громадськість у порядку, визначеному законами України.

Контроль місцевих органів влади та самоврядування

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України, здійснюють такі функції цивільного контролю:

Заслуховування доповідей

Заслуховують, за потреби, доповіді посадових осіб правоохоронних органів, що знаходяться на відповідній території, про виконання вимог законодавства щодо забезпечення громадської безпеки та правопорядку.

Контроль призову та захисту

Контролюють стан допризовної підготовки і відбору громадян на військову службу, правового і соціального захисту громадян, які перебувають на військовій службі, учасників бойових дій та членів їх сімей.

Взаємодія з військовим управлінням

Взаємодіють з органами військового управління під час планування та проведення потенційно небезпечних заходів з метою запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків.

Інформування громадськості

Інформують громадськість, зокрема через медіа, про свою діяльність у виконанні завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони.

Судовий контроль

Рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені в суді (ст. 9 ЗУ "Про національну безпеку"). Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин.

Адміністративні суди перевіряють, чи прийняті рішення:

На законній підставі

На підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано.

Обґрунтовано і безсторонньо

Обґрунтовано – з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення; безсторонньо (неупереджено); добросовісно; розсудливо.

З дотриманням рівності

З дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; пропорційно, з дотриманням необхідного балансу між наслідками для прав особи і цілями рішення.

Своєчасно

З урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; своєчасно, тобто протягом розумного строку (ст. 2 Кодексу України про адміністративне судочинство).

Способи судового захисту:

- Визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень.
- Визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень.
- Визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій.
- Визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.
- Встановлення наявності чи відсутності компетенції суб'єкта владних повноважень.
- Стягнення з відповідача коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Оскарження рішень органів досудового розслідування

Стаття 303 КПК. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

1

Бездіяльність слідчого/прокурора

Невнесення відомостей до ЄРДР, неповернення тимчасово вилученого майна, нездійснення інших процесуальних дій у визначений строк – оскаржується заявником, потерпілим, підозрюваним, їх представниками.

2

Зупинення розслідування

Рішення слідчого, дізнавача, прокурора про закінчення досудового розслідування – оскаржується потерпілим, підозрюваним, їх представниками.

3

Закриття провадження

Рішення слідчого/дізнавача або прокурора про закриття кримінального провадження – оскаржується заявником, потерпілим, близькими родичами, захисником.

4

Відмова у визнанні потерпілим

Рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – оскаржується особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою.

Заходи безпеки

Рішення, дії чи бездіяльність при застосуванні заходів безпеки – оскаржується особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Відмова у слідчих діях

Рішення про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих дій – оскаржується особою, якій відмовлено, її представником чи захисником.

Повідомлення про підозру

Повідомлення про підозру після спливу одного місяця (кримінальний проступок) або двох місяців (злочин) – оскаржується підозрюваним, його захисником чи законним представником.

Громадський нагляд

Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України "Про громадські об'єднання" та іншими законами України. Сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України "Про державну таємницю".

Громадським об'єднанням гарантується можливість:

Отримувати інформацію

Отримувати від державних органів та керівників складових сектору безпеки і оборони інформацію з питань їх діяльності, крім інформації з обмеженим доступом.

Проводити дослідження

Здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати громадські фонди, центри, колективи експертів.

Громадська експертиза

Проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам.

Участь у дискусіях

Брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони.

 З метою систематичного інформування суспільства органами сектору безпеки і оборони видаються "Білі книги" або інші аналітичні документи (огляди, національні доповіді тощо) – не рідше ніж раз на три роки.

Розділ VI

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Підзвітність Служби безпеки України

Постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснюється Верховною Радою України. Голова Служби безпеки України щорічно, до 1 лютого, подає Верховній Раді України звіт про діяльність Служби безпеки України.

Контроль Президента України за діяльністю Служби безпеки України

Контроль за діяльністю Служби безпеки України здійснюється Президентом України та уповноваженими ним державними органами.

Постійний контроль за дотриманням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності та діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України, а також контроль за відповідністю виданих Службою безпеки України положень, наказів, розпоряджень, інструкцій і вказівок Конституції і законам України здійснюється спеціально призначеними Президентом України посадовими особами. Повноваження цих посадових осіб та правові гарантії їх діяльності визначаються Положенням, яке затверджується Президентом України.

Служба безпеки України регулярно у порядку, визначеному Президентом України, інформує Президента України, членів Ради національної безпеки України і посадових осіб, спеціально призначених Президентом України, з основних питань своєї діяльності, про випадки порушення законодавства, а також на їх вимогу подає інші необхідні відомості.

Голова Служби безпеки України щорічно подає Президенту України письмовий звіт про діяльність Служби безпеки України. Голова Служби безпеки України несе персональну відповідальність за своєчасність, об'єктивність і повноту поданої інформації.

Таким чином демократичний цивільний контроль за діяльністю Служби безпеки України як важливої складової сектору безпеки й оборони наразі здійснюється у наступних формах: парламентський контроль

- президентський контроль
- антикорупційний контроль
- фінансовий контроль
- судовий контроль
- громадський нагляд.

НЕ є формою демократичного цивільного контролю нагляд за додержанням законів підрозділами Служби безпеки України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, який здійснюється прокурором.

Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань

Рада громадського контролю – це колегіальний консультативно-дорадчий орган, що утворюється для забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань.

Порядок формування та Положення про Раду громадського контролю було затверджено Указом Президента України №42/2020

Контакти Ради громадського контролю при ДБР:

Електронна пошта: rhk.dbr2025@gmail.com

Основними завданнями Ради є:

1. забезпечення прозорості та здійснення цивільного контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань;
2. сприяння взаємодії Державного бюро розслідувань з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю Державного бюро розслідувань;
3. сприяння отриманню керівництвом Державного бюро розслідувань об'єктивних відомостей щодо громадської оцінки стану виконання Державним бюро розслідувань покладених на нього завдань.
4. Рада для виконання покладених на неї завдань:
5. заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Державного бюро розслідувань;
6. розглядає звіти Державного бюро розслідувань і затверджує свій висновок щодо них;
7. готує та подає Державному бюро розслідувань пропозиції щодо організації та проведення консультацій з громадськістю, бере участь у таких консультаціях;
8. сприяє громадському обговоренню проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності Державного бюро розслідувань;
9. обговорює із залученням представників громадських об'єднань, засобів масової інформації, громадян України питання забезпечення відкритості та прозорості діяльності Державного бюро розслідувань;
10. збирає, узагальнює та подає Державному бюро розслідувань інформацію стосовно пропозицій інститутів громадянського суспільства щодо необхідності удосконалення форм та методів взаємодії;
11. обирає з числа членів Ради трьох представників до складу Дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань та вносить Директорові Державного бюро розслідувань подання про включення таких осіб до складу Дисциплінарної комісії;
12. розробляє та затверджує Правила професійної етики працівників Державного бюро розслідувань;
13. має право отримувати на письмовий запит від Директора Державного бюро розслідувань, його першого заступника та заступників, від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для забезпечення виконання покладених на неї завдань, крім тієї, що віднесена згідно із законом до інформації з обмеженим доступом;
14. організовує і проводить зустрічі, конференції, семінари, засідання за круглим столом та інші заходи з питань, що належать до компетенції Ради.

АНАЛІТИЧНІ ДОВІДКИ ДБР ПРО РОБОТУ ЗІ ЗВЕРНЕННЯМИ ГРОМАДЯН: <https://dbr.gov.ua/assets/files/documents/2025/dovidka-za-2025-rik.pdf>

Джерела

Нормативно-правова база демократичного цивільного контролю в Україні

1

Про національну безпеку України

Основний закон, що визначає засади демократичного цивільного контролю, структуру сектору безпеки і оборони та повноваження суб'єктів контролю.

2

Про військового омбудсмена

Закон, що визначає правовий статус, основні завдання, повноваження та організаційні засади діяльності Військового омбудсмена.

3

Кодекс адміністративного судочинства

Визначає порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень в адміністративних судах.

4

Кримінальний процесуальний кодекс

Регулює порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування.

5

Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини

Визначає повноваження парламентського уповноваженого з прав людини щодо контролю за додержанням конституційних прав і свобод.

6

Безега В.В. Поняття та процедури здійснення громадського контролю за діяльністю Націо-нальної поліції як суб'єкта сектору безпеки й оборони.

Науковий вісник публічного та при-ватного права. 2020. Вип. 3. С. 96–101. DOI

<https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.17.2>.

Бобрицький Л.В. Здійснення цивільного контролю за сектором безпеки і оборони через громадські об'єднання. Економіка та держава. Серія: Державне управління. 2020. № 4. С. 111–115. DOI 10.46922/2709-0515-2020-1-4(15)-111-115.